

III. 2. O byzantsko-slovanskej monastickej tradícii na príklade latinskej literárnej tvorby Joannikija Juraja Baziloviča OSBM (1742 – 1821)

Významné postavenie v prostredí byzantsko-slovanskej tradície na Slovensku zastávajú aj mnohé literárne pamiatky v latinskom jazyku. Práve výskum latinského jazyka v kontexte byzantsko-slovanskej tradície patrí k základným výskumným zámerom Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV. K písomným pamiatkam byzantsko-slovanskej tradície pod Karpatmi patria predovšetkým rukopisné cyrilské i latinské texty a tiež písomnosti v ľudovom jazyku. Svedectvom o kontinuálnom vývine a formovaní byzantskej kultúry a tradície na Slovensku sú cyrilské písomné pramene (Žeňuch 2015, 7-8). V latinských písomných prameňoch je možné skúmať latinčinu vo vzťahu ku gréčtine či k cirkevnej slovančine, a to aj v paralelných textoch.

V projekte sme sa venovali výskumnému okruhu, ktorý skúma latinskú písomnú kultúru v prostredí byzantsko-slovanskej tradície na Slovensku na prelome 18. a 19. storočia, a ktorý sme predstavili aj v kontexte dizertačnej práce *Byzantsko-slovanská tradícia a kultúra – kontinuita a diskontinuita – Juraj Joannikij Bazilovič: „Obraz mníšskeho života.“* Práca bola venovaná najmä po latinsky písanej literárnej pamiatke od J. J. Baziloviča, protoigumena a reformátora mníšskych pravidiel, ktorého považujeme za vedúcu osobnosť byzantsko-slovanskej tradície na Slovensku v prostredí historickej Mukačevskej eparchie.¹²⁶ Jej súčasťou bol aj vedecký preklad textu prameňa z latinského do slovenského jazyka a kultúrno-historická analýza Bazilovičovho diela s dôrazom na jazykové hľadisko vrátane transliterácie a detailného spracovania pamiatky. Filologický výskum pomerne rozsiahleho novolatinského textu a vyrovnanie sa s viacerými špecifikami východiskového i cieľového jazyka pri prekladaní poukázal na zložitosti súvisiace s odborným teologickým inventárom pojmov, ktoré úzko súvisia s cirkevným a religióznym prostredím.

Dielo Bazilovičovej asketickej tvorby *Imago vitae monasticae*, v preklade „Obraz mníšskeho života“, je jeho jedinou knižne vydanou prácou. Publikovaná bola v Košiciach v roku 1802. J. Bazilovič v nej v latinskom jazyku hovorí o baziľiánskej mníšskej tradícii. Bazilovičovo systematizujúce dielo (nielen) o východnom mníšstve kladie dôraz na slovanskú monastickú tradíciu. Práve tento aspekt jeho literárnej činnosti harmonizuje s latinskou písomnou kultúrou, a preto tento text pamiatky právom zaraďujeme k významným prameňom byzantsko-slovan-

---

¹²⁶ Dizertačná práca bola obhájená dňa 30. augusta 2016 v rámci doktorandského študijného odboru 2.1.28 slovenské jazyky a literatúry, ktorý sa realizuje v Slavistickom ústave Jána Stanislava Slovenskej akadémie vied v Bratislave v spolupráci s Filozofickou fakultou Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Školiteľom dizertačnej práce bol prof. PhDr. Peter Žeňuch, DrSc.

skej liturgickej a kultúrnej tradície. Hoci doterajšie výskumy analyzovali autorove písomné pamiatky najmä z historického a teologického hľadiska, málo pozornosti sa venovalo lingvistickej rovine jeho tvorby. V rámci nášho výskumu sme preto analyzovali najmä jazykové a štylistické osobitosti literárneho prameňa, pertraktovali sa tiež pramenné inšpirácie, ktoré mohli pôsobiť pri vzniku tohto Bazilovičovho asketického spisu. Prvoradým cieľom dizertačnej práce tak bolo z pohľadu latinskej literárnej kultúry osvetliť byzantsko-slovanskú monastickú tradíciu pod Karpatmi, ako ju opísal Bazilovič.

V osobnosti J. J. Baziloviča sa spája viacero oblastí, ktorým sa venoval. Svelectvom jeho produktivity sú literárne diela v latinskom i cirkevnoslovanskom jazyku. Ako liturgista, dejepisec a apologéta podnes inšpiruje viacerých bádateľov. Výsledkom tohto záujmu sú početné publikácie, štúdie a články uverejnené na domácej i zahraničnej pôde, predovšetkým na Ukrajine a v Maďarsku. Nadväzujúc na doterajšie výsledky výskumov jednotlivých autorov kontinuuje potreba doplnenia o nové poznatky (Wilšinská 2016b). V priestore historického mukačevského biskupstva v 18. storočí, ktorý sa prirodzene odvíjal na pomedzí latinskej a cirkevnoslovanskej kultúry, nezastupiteľné miesto patrí latinskej filológii (neolatinistike) (Zavarský 2017b). Môžeme konštatovať, že parciálny výskum latinskej literárnej kultúry v byzantsko-slovanskom obradovom prostredí prispieva k poznaniu slovensko-latinských i slovansko-latinských vzťahov, pretože táto oblasť nie je dôkladne známa, keďže sa danej problematike venuje iba malá pozornosť.¹²⁷

III. 2. 1. Imago Vitae Monasticae (Košice 1802) od J. J. Baziloviča

V mnohonárodnostnom Uhorsku zohrávala celé stáročia významnú úlohu latinčina ako jazyk úradných písomností vydávaných štátnymi aj cirkevnými inštitúciami

---

¹²⁷ Kultúrnym osobitostiam byzantsko-slovanského obradu v priestore historickej Mukačevskej eparchie prostredníctvom latinského Západu sa na Slovensku venuje iba okrajová pozornosť. Viacerí slovenskí bádatelia (Cyril Vasil', Svorad Zavarský, Peter Zubko, Peter Žeňuch) rozličné skutočnosti prelínania sa byzantskej a latinskej duchovnej kultúry na Slovensku už zmapovali. Značnej časti Bazilovičovej asketickej tvorby v cirkevnoslovanskom jazyku sa vo svojom výskume venoval Milan Lach. Publikácia v talianskom jazyku, ktorú vydal Pápežský orientálny inštitút v Ríme v roku 2009, vznikla ako výber z jeho dizertačnej práce. V práci publikoval podstatnú časť Bazilovičových dovedy málo známych rukopisných mnišských pravidiel. Lach sa nevenuje filologickým rozborom, ale poskytuje podrobnú teologicko-duchovnú analýzu s uplatnením historicko-analytickej metódy. Nechýba ani podrobná charakteristika rukopisov z formálneho i obsahového hľadiska. O rok neskôr vyšla knižne kompletná dizertácia. Práve poznanie tejto práce je dôležité pre pochopenie zmyslu diela, ktorý bolo potrebné zohľadniť pri analýze a pripravovanom preklade nami skúmaného prameňa (bližšie o tom pozri Lach 2010, 269). Vzhľadom na nami skúmaný región sú pre nás podnetné prístupy, ktoré uplatňuje ukrajinská klasická filologička Ľudmyla Ševčenko-Savčynska, ktorá skúma latinskú literatúru na Ukrajine. Vo svojich publikáciách odbornej verejnosti prezentuje novolatinickú literatúru na Ukrajine v širšej historickej perspektíve a jej význam pre ukrajinské dejiny (Ševčenko-Savčynska – Balašov 2014; Ševčenko-Savčynska 2013). Venuje sa téme, ktorá sa tak po dlhšom čase opäť stáva predmetom bádania.

a orgánmi verejnej správy, bola jazykom vzdelancov napojených na európsku kresťanskú kultúru (Doruľa 2015, 10). V súvislosti s byzantsko-slovanským kultúrnym okruhom je preto veľmi dôležité poukázať práve na používanie latinského jazyka. Napriek tejto skutočnosti je fenomén používania latinčiny v rozličných sférach spoločenského i cirkevného života byzantskej cirkvi na Slovensku doposiaľ neznámym a nepreskúmaným javom (Wilšinská 2018).

Transliterácia, preklad a interpretácia nami skúmanej latinskej literárnej pamiatky boli náročné z jazykového, paleografického i časového hľadiska. Náš výskum sme začali aj vďaka podpore Slovenského historického ústavu v Ríme, vďaka ktorému bolo možné realizovať krátkodobý výskumný pobyt, ktorý bol úvodnou sondou do problematiky, a výskum sa tak ukázal ako perspektívny. Zamerali sme preto na úvodné mapovanie a výskum materiálov predovšetkým v knižničných fondoch v Pápežskom orientálnom inštitúte v Ríme (Pontificio Istituto Orientale, ďalej len PIO), ktoré predstavuje hlavné centrum pre štúdium východného kresťanstva.¹²⁸ Pri preklade a filologickej analýze pamiatky bolo pre nás kľúčové predovšetkým poznanie uplatnenia sa baziliánskej mníšskej tradície v kontexte západného i východného mníšstva. Mimoriadne bohatá zbierka viacjazyčného materiálu a literatúry k baziliánskej tradícii v PIO zväčša v latinskom a talianskom jazyku umožnila postupný výskum problematiky.¹²⁹

Pri interpretácii prameňa sme vychádzali z textu vydaného tlačou. Problémovou pri výskume bola skutočnosť, že hoci sme mali k dispozícii mnohé faksimilné vydania skúmanej písomnej pamiatky, ich digitalizácia nebola kvalitná, a preto čítanie textu sprevádzali ťažkosti; zvyčajne pri identifikácii slova rozhodoval kontext. Najväčšiu pozornosť sme však venovali štúdiu prameňa *Imago vitae monasticae*, ktorého originál sa nachádza aj vo fondoch knižnice PIO (Wilšinská 2016a). V tejto súvislosti pre nás kľúčovú úlohu predstavovala práca s textom a jeho dodatočná korektúra. Rozhodujúcou súčasťou bolo práve kolacionovanie textu s faksimile knihy, ktoré sme mali doteraz k dispozícii. Okrem vykonaných korektúr sme v závere knihy objavili doteraz neznámy, neúplný a poškodený list. Táto posledná strana, resp. časť strany na konci diela pozostáva z rímskych číslíc od I do XV so začiatočnými písmenami jednotlivých slov. Ide totiž o veľmi poško-

---

¹²⁸ Materiály sme skúmali aj vo Vatikánskej apoštolskej knižnici (Biblioteca Apostolica Vaticana). Siahli sme po bohatých zbierkach slovníkov a encyklopédií, ktoré nám pomohli pri interpretácii prameňa (Cañelas – Virgulin 1998). V sekcii *Stampati* sme sa venovali latinskému prameňu *Ascetica. In quatuor partes distributa* (Bazil Veľký 1748) pod signatúrou Stamp. Chig V, 2976. Pod signatúrou R. G. Miscell. C.17 (int. 32) sme študovali zväzok, ktorý je zložený ako miscellanea pastierskych listov, konkrétne *Abbatibus, & monachis Basilianis utriusque ritus, graeci, & latini, ubique terrarum sub obedientia romani pontificis, nostraque jurisdictionis existentibus, salutem, & benedictionem* od generálneho opáta Alexandra Aguada (Aguado 1757).

¹²⁹ Preštudovali sme ďalšiu relevantnú pramennú a sekundárnu literatúru, ktorú sme zohľadnili v pripravovanom preklade a ku ktorej by sme sa na Slovensku nedostali, e.g. Cremaschi 1997; Wawryk 1968; Lorie 1955, etc.

dený list a jeho funkcia sa nedá s určitosťou konštatovať. Do úvahy prichádzajú buď dodatočné korektúry v rámci diela, alebo, ako sa domnievame, je to akýsi dodatočný zoznam diel či dodatkov k spisu. Opravy tlače to nemôžu byť, keďže sú na predchádzajúcej strane ukončené.

Analýza Bazilovičovho asketického spisu vyžaduje systematické poznávanie a výskum prameňov širokého okruhu latinskej písomnej kultúry, najmä tej, ktorá je spätá s mníšskym životom a tradíciou. Aj v tejto inštitúcii bolo jedným z vytýčených cieľov pátrať po dielach podobného charakteru potrebných ku komparácii. Venovali sme sa aj úvodnému štúdiu prameňa *Pravila monašeskaja / Regulae monasticae* (Jovanović 1735). Ide o bilingválne latinsko-cirkevnoslovanské vydanie z prostredia srbskej mníšskej tradície, ktorého autorom je karlovacký pravoslávny metropolita srbskej cirkvi (od roku 1731).¹³⁰ Ide o významné dielo zo srbského prostredia a bude zaujímavé porovnať ho s naším prameňom, nakoľko je pravdepodobné, že Bazilovič z neho čerpal aj pri formovaní svojich mníšskych pravidiel.¹³¹

III. 2. 2. Interpretácia a jazykové osobitosti pamiatky

Predmetom nášho záujmu bola Bazilovičova literárna tvorba s dôrazom na kontext asketických spisov, preto sme pozornosť upriamili na tzv. „zlaté obdobie“ Mukačevskej eparchie (Haraksim 2000). Za pôsobenia biskupa Bačinského, vtedajšieho 21. biskupa Mukačevskej eparchie, sa začali vzmáhať viaceré latinské práce náboženského či cirkevného charakteru (Basilovits 1799c, 118). Mukačevský kláštor predstavoval tradičné duchovné centrum a kľúčový bod pre život východnej cirkvi na tomto území. Bazilovič svojimi asketickými spismi formoval rehoľný klérus, ktorý sa venoval vedeniu baziliánskych mníchov v Mukačevskom biskupstve. Možno povedať, že za jeho pôsobenia tento spôsob mníšskeho života prekvital (Pekar 1988).

V odborných kruhoch je Bazilovičov asketický spis pomerne známy skôr na teoretickej úrovni. Naším zámerom bolo poskytnúť nové pohľady na dielo, v ktorom autor predstavil v latinskom jazyku „obraz“ mníšskeho života. Text je rozdelený do štyroch proporčne nevyvážených častí, pričom úvod a záver absentujú.¹³² Z ikonografického hľadiska je zaujímavé úvodné zobrazenie pred titulným listom, na ktorom je ukrižovaný mních s názvom *Imago perfecti novitii O.S.B.M.* (Obraz dokonalého novica); bližšie o tom pozri Lach 2011, 98. O podobnom výjave sa zmiňuje aj Dionýz z Furny vo svojej známej ikonografickej

---

¹³⁰ Vičentije Jovanović (Svätý Ondrej, 1689 – Belehrad, 6. 6. 1737).

¹³¹ Knížnica PIO, lokácia: 254-3-0040.

¹³² Prvú časť diela autor venuje histórii mníšstva naprieč storočiami. V poslednej vykresľuje osobnosť sv. Bazila Veľkého. Druhá a tretia časť sú svojim obsahom najrozsiahlejšie. Autor sa v nich zaoberá tromi mníšskymi sľubmi a formáciou novicov. Začína sľubom poslušnosti, ktorej prikladá najväčší dôraz. Pertraktované sú tiež praktické otázky späté s mníšskym životom (modlitba, mníšske stravovanie, odev). Bazilovič najviac zdôrazňuje modlitbu, a preto ju umiestňuje hneď na úvod tretej časti.

príručke.¹³³ Tento obraz je vyjadrením celej myšlienky nielen Bazilovičovho diela, ale i mníšskeho života vôbec. Je to vlastne akýsi obsah, resp. náplň mníšskeho života, ktorý ho tvorí. Po titulnom liste nasleduje schválenie na vydanie diela.¹³⁴

Keďže ide o staršiu literárnu pamiatku, vyžaduje si špecifický interdisciplinárny prístup. Na literárnu pamiatku možno nazerat' z viacerých perspektív. Pre cirkevného historika môže byť napríklad zaujímavá Bazilovičova predstava o ideálnom mníšskom živote. Literárneho historika môže Bazilovičovo dielo oslovit' takisto žánrovou formou, kompozíciou textu a tiež samotným charakterom a mierou jeho literárnosti.

Na tomto mieste je dôležité upozorniť na základné zdroje, z ktorých Bazilovič pri písaní čerpal. Popri širokom spektre prameňov z obdobia neskorej (resp. kresťanskej) antiky, raného stredoveku a z doby 18. až 19. storočia, predovšetkým gréckych i latinských cirkevných Otcov, to boli ekumenické koncily a cirkevné synody. Typickou črtou literárnych pamiatok práve gréckych cirkevných Otcov je neustále odvolávanie sa na Sväté písmo. Hojné zastúpenie citácií či parafráz zo Svätého písma je viditeľné na prvý pohľad aj v nami skúmanom texte i vo vysvetlivkách či odkazoch na margináliách diela. Súpis všetkých použitých citácií sme rozšírili o naše doplnenia či komentáre. Súčasťou tohto aparátu sú aj mnohé diela o životoch pustovníkov i diela iných nekresťanských autorov. Treba poukázať na ďalší pozoruhodný jav. V citovaní cirkevných Otcov Bazilovič nerobí rozdiely, práve naopak, cituje súčasne východných i západných. Uplatňuje tak zaujímavý metodologický prístup, prostredníctvom ktorého máme možnosť sa na mnohých miestach stretnúť s doslova paralelným uplatňovaním ich myšlienok. Širokým záberom zvolených latinských i gréckych prameňov sa Bazilovič preukázal ako odborník a dobrý znalec asketiky.¹³⁵

Ako sme spomenuli vyššie, o význame diela vypovedá i fakt, že toto dielo vyšlo ako Bazilovičovo jediné knižne vydané dielo zo známej rodinnej tlačiarne Ellingerovcov.¹³⁶ Na základe historicko-kultúrneho i literárneho pozadia vzniku

¹³³ Mních kláštora na hore Athos v Grécku (okolo r. 1670 – po r. 1744). Je autorom najvýznamnejšieho ikonopisného kódexu *Hermeneia* (1730 – 1734), zbierky predpisov, ako maľovať ikony.

¹³⁴ Imprimatur na vydanie diela zo dňa 6. apríla 1802 pochádza od Michala Šťavnického, cenzora kníh a kanonika Mukačevskej eparchie v rokoch 1790 – 1819.

¹³⁵ Asketická príručka *Imago vitae monasticae* je výnimočná nielen svojou štruktúrou. Možno pozorovať enormné množstvo pramenného materiálu, s ktorým Bazilovič pracuje v jeho celom priebehu, buď priamo v texte, alebo na margináliách. V širokej škále odkazov v spise nachádzame aj historické práce novovekých autorov (e.g. Cesar Baronius, Jean Bolland, Zaccaria Boverio); bližšie o tom pozri Wilšinská 2017a.

¹³⁶ Tlačiareň založil v roku 1787 Ján Jozef Ellinger, prísťahovelec z Viedne. Vydával a tlačil najmä práce členov Malohontskej osvietenskej učenej spoločnosti a menšie práce J. Feješa. Neskôr tlačiareň po otcovi prevzal syn Štefan (1810 – 1845) a napokon Ján Ellinger. Za jeho pôsobenia tlačiareň upadala a nakoniec ju v roku 1876 predal J. F. Scharfovi. Ellingerovci počas celého pôsobenia vyhotovili okolo päťsto rozličných kníh. Tlačili tiež niekoľko časopisov. Jedným z nich bol aj kultúrno-literárny mesačník *Felsőmagyarországi Minerva* (1825 – 1836). (Breza 1997, 69-70).

pamiatky je dôležité povedať, že asketický spis je akýmsi vyvrcholením asketickej tvorby autora. Na základe nášho výskumu môžeme skonštatovať, že dielo má apo-
logetický charakter. Je to zrejmé z prediskutovaných tém, zo spôsobu štylizova-
vania samotného diela i prítomnosťou pramenných inšpirácií, ktoré Bazilovič pri
písaní používal. Ostáva verný prameňom a literárnej tvorbe gréckych cirkevných
Otcov, ktorí v práci dominujú na čele so sv. Bazilom Veľkým (Wilšínská 2017b).

Pred samotnou interpretáciou sme uskutočnili transliteráciu textu. V otázke
transliterácie tak špecifického textu sme sa rozhodli zachovať originálny prameň
so všetkými lingvistickými znakmi typickými pre novolatinský text vrátane or-
tografickej, diakritickej a interpunkčnej stránky. Podľa nášho názoru je takýmto
spôsobom možné zachovať autenticnosť textu pre ďalší možný výskum. Zachovali
sme taktiež pôvodný zápis marginálií, ktoré väčšinou pozostávajú z citovaných
diel jednotlivých autorov. Tie sme uviedli ako citácie v poznámkach pod čiarou.
Ponechali sme takisto všetky skratky i skrátené názvy citovaných prameňov. Do-
držali sme aj všetky ostatné grafické špecifiká textu. Názvy všetkých identifikova-
ných zapracovaných diel sme rozpísali pre prehľadnosť, s akou širokou literárnou
škálou autor pracoval.¹³⁷

Primárny záujem sme sústredili na jazykové a štylistické osobitosti prítomné
v latinskom prameni, prostredníctvom ktorých sme upozornili na špecifiká textu.
Práca s jazykom skúmanej pamiatky zaiste nie je ľahkou úlohou. Už na prvý pohľad
je zrejmé, že sme sa konfrontovali s „neklasickým“ textom. Pri klasickom základe
sú tak v texte prítomné mnohé prvky neklasickej latinčiny. V tomto prípade ide
predovšetkým o neskoro stredovekú latinčinu, najmä scholastický jazyk a tiež viac
klasické varianty renesančnej a humanistickej latinčiny s prítomnosťou novolatin-
ských lexém (IJsewijn – Sacré 1998, 377). V novolatinskom texte sa odrážajú všetky
vývojové etapy latinského jazyka. Práve táto skutočnosť odкрýva možnosti pre lin-
gvistický výskum takto špecifického textu. Je to možné demonštrovať na mnohých
jazykových posunoch. Tieto nové jazykové javy sú v úzkom spojení so stupňujúcim
sa presahom ľudovej latinčiny i so šíriacim sa kresťanstvom a spoločenskou i poli-
tickou situáciou. Mnohé odchýlky sme zaznamenali už pri ortografii. V morfológii
a syntaxi je tiež možné poukázať na gramatické tvary, ktoré sa odkláňajú od štan-
dardnej normy klasickej latinčiny. Potvrdila sa naša hypotéza, že najviac špecifik je

---

¹³⁷ I keď sme zachovali pôvodný prepis prameňa vrátane interpunkcie a skrátených tvarov, predsa
sme považovali za potrebné zasiahnuť do pôvodného textu v nasledovných prípadoch: 1. Ak išlo
evidentne o chybu v tlači (spojenie predložky a substantíva, chybný pád a iné skutočnosti, ktoré by
mohli mýliť čitateľa vo význame, resp. pomôcť k správne porozumeniu konkrétnej časti textu);
2. Aby sme sa vyhli opätovným chybám pri prepise, ktoré sú uvedené na konci prameňa, sme jed-
notlivé miesta včlenili už priamo do transliterovaného textu. Do poznámky pod čiarou sme uviedli
pôvodný zápis, ktorý sa na danom mieste vyskytoval; 3. Do originálneho textu sme zasiahli aj korek-
túrou miest, ktoré boli chybné citované. Ide o konkrétne odkazy na Sväté písmo, kde je zle uvedená
kapitola, resp. verš citovaného miesta. V jednom prípade bolo nesprávne citované meno autora a zle
uvedený rok pri koncile, na ktorý Bazilovič referuje.

možné pozorovať na príklade variantnosti lexiky. Jednotlivé lexémy tu nadobudli nový význam. V texte sme na tieto odchýlky poukázali práve selektovaním lexém. Toto mapovanie slovnej zásoby nám na konci prerástlo do rozsiahleho glosára.¹³⁸

Asketický spis ponúka nielen zaujímavé zistenia pre slovenskú cirkevnú a literárnu históriu, ale v mnohých smeroch tak prináša aj nové podnety a inšpirácie pre hlbší filologický výskum. Keďže má dielo z kompozičného hľadiska charakter príručky, malo tak za úlohu poučiť o jednotlivých prvkoch východného mníšstva v prostredí byzantskej cirkvi čo najviac latinsky vzdelaných ľudí, v tomto prípade duchovenstvo, administratívno-právnu sféru i samotných mníchov, ktorí ovládali latinský jazyk.¹³⁹

III. 2. 3. *Bazilovičovo Imago na pomedzí latinského a byzantského Slovanstva*

Popri historickom a lingvistickom výskume prameňa sa nám postupne vynorili i ďalšie možnosti výskumu práve na poli terminológie. Pamiatka svedčí o symbióze dvoch kultúrnych okruhov, Východu a Západu, čo sme dokladovali viacerými teologicko-jazykovými príkladmi, prostredníctvom ktorých Bazilovič uplatnil východnú i západnú teológiu vo svojom diele. Dôležitý moment pre nás predstavovali jednotlivé termíny, o ktoré sa Bazilovič opieral pri interpretácii jednotlivých kultúrnych či jazykových skutočností. Je dôležité poukázať na skutočnosť, že na viacerých miestach totiž porovnal obidve tradície, pričom to vhodne ilustroval príkladmi. Pri interpretácii kultúrnych osobitostí a konkrétnych príkladov a pojmov si Bazilovič pomáhal západnou náboženskou terminológiou a paralelne pri nej uviedol aj termíny východnej cirkvi. Tieto osobitosti sa najviac prejavili v častiach

¹³⁸ Na ilustráciu uvádzame niekoľko príkladov: *abrenuntiatio*, *onis*, *f*; *aedificatorius*, *a*, *um*; *altero*, *are*; *apostato*, *are*; *aspergillum*, *i*, *n*; *benedictio*, *onis*, *f*; *cathedralicus*, *a*, *um*; *cilicinus*, *a*, *um*; *colobium*, *ii*, *n*; *commensuratus*, *a*, *um*; *complectorium*, *i*, *n*; *compunctio*, *onis*, *f*; *concrematio*, *onis*, *f*; *concupiscibilis*, *e*; *confabulatio*, *onis*, *f*; *corruptibilis*, *e*; *cruciferus*, *a*, *um*; *cruciformiter*; *demento*, *are*; *despectabilis*, *e*; *despicabilis*, *e*; *diremptio*, *onis*, *f*; *ex asse* úplne (frazcol.); *excerebro*, *are*; *excommunico*, *are*; *excrutiatio*, *onis*, *f*; *excultus*, *a*, *um*; *flegma*, *atis*, *n*; *foemorale*, *is*, *n*; *fornicarius*, *ii*, *m*; *fornicor*, *ari*; *frustillum*, *i*, *n*; *homologo*, *are*; *iconoclasta*, *ae*, *f*; *idolum*, *i*, *n*; *immorigerus*, *a*, *um*; *imperterie*; *inhabitatio*, *onis*, *f*; *innegabilis*, *e*; *implanto*, *are*; *insipidus*, *a*, *um*; *intersorsor*, *oris*, *m*; *invasor*, *oris*, *m*; *juramentum*, *i*, *n*; *lacticinia*, *orum*, *n*; *legislatio*, *onis*, *f*; *ly* – plní funkciu určitého člena. V neskorom scholastickej latinčine sa niekedy uvádza aj ako *li*, *le* (bližšie o tom pozri IJsewijn – Sacré 1998, 385-386); *lytrum*, *i*, *n*.; *maceratio*, *onis*, *f*; *mactatio*, *onis*, *f*; *martyr*, *yris*, *m*; *martyrium*, *ii*, *n*; *melota*, *ae*, *f* (*melote*, *es*, *f*); *momentaneus*, *a*, *um*; *monacha*, *ae*, *f*; *monachismus*, *i*, *m*; *mordicitus* (adv.); *mortificatio*, *onis*, *f*; *neglector*, *oris*, *m*; *novitatus*, *us*, *m*; *nuditas*, *atis*, *f*; *nullatenus* (adv.); *oretenus* (adv.); *pallio*, *are*; *paramenta*, *orum*, *n*; *parasceve*, *es*, *f*; *peccantia*, *ae*, *f*; *pedule*, *is*, *n* (*pedules*); *praedecessor*, *oris*, *m*; *praeemineo*, *ere*; *proba*, *ae*, *f*; *reclinatio*, *onis*, *f*; *refectio*, *onis*, *f*; *seorsim* (adv.); *sicera*, *ae*, *f*; *subalternus*, *a*, *um*; *subintro*, *are*; *superfluitas*, *atis*, *f*; *uniformitas*, *atis*, *f*; *verbositas*, *atis*, *f*; *vestiarium*, *ii*, *n*; *vivificus*, *a*, *um*; *votifragus*, *a*, *um*, etc.

¹³⁹ K tomu pozri u nás známe príručky o východnej mníšskej tradícii (Špidlík 2002; Špidlík 2004; Ventura 2006; Ventura 2010).

o mníšskom fungovaní a kultúrnych osobitostiach, kde Bazilovič porovnal rovnako západný ako východný svet. Poukázali sme na výskyt hebrejských (aramejských) i gréckych slov v spise. Tieto Bazilovič použil samostatne, no uplatnil ich aj paralelne pri vysvetľovaní častí mníšskeho odevu, spôsobu mníšskeho stravovania a pod. Zaujímavé sú tiež grécke lexémy spojené s názvami kláštorov či iných skutočností spätých s mníšskym životom.¹⁴⁰

V texte popri štandardných tvaroch známych z klasickej latinčiny nachádzame aj varianty, resp. tvary, ktoré sa zamieňajú. Tieto paralely môžeme vidieť v románskych jazykoch. Časté sú aj odvodeniny z bežných slov, prevažne deminutíva: *domus* – *domuncula*, *puer* – *puerulus*. Práve šíriace sa kresťanstvo bolo bohatým zdrojom lexikálnych zmien. Prenikali hebrejské (aramejské) slová – *gehenna*, *abba*, *sabbatum* a tiež grécke výrazy – *angelus baptisma*, *coenobium*, *diaconus*, *ecclesia*, *evangelium*, *eucharistia*, *laicus*, *monasterium*, *presbyter*. V tejto súvislosti je zaujímavé slovo *baptisma*, ktoré v našom texte nájdeme aj v tvare druhej deklinácie – *baptismus*, ktorý si latinčina prispôsobila. Vznikali tiež aj tvary odvodené latinskými sufixmi – *gehennalis*, *episcopalis*. Tiež slová, ktoré nadobudli nový význam – *communio*, *communicare*. Pre nové reálie si latinčina vytvorila nové slová, ktoré tiež utvorila sufixmi z už existujúcich latinských výrazov a niekedy i modifikáciou základu slova – *purgatorium*, *transgressor*, *carnalis*. To malo za následok, že pre niektoré mala latinčina hneď niekoľko výrazov, a to väčšinou dva, jeden latinský a druhý prevzatý.

V Bazilovičovom texte sa stretáme s paralelným vysvetľovaním viacerých pojmov, ktoré striedavo uplatňuje: *templum/ecclesia*, *communio/eucharistia*, *sacerdos/presbyter*, *scapulare/analabus*,¹⁴¹ *abbates/archimandritae*,¹⁴² *storea/psiatia*¹⁴³ (Wilšinská 2017a). Hojné zastúpenie majú v diele ďalšie grécke výrazy: *diabolus*, *diaconus*, *subdiaconus*, *diaconissa*, *papa*, *presbyterium*, *hegumenus*, *protohegumenus*, *jeromonachus*, *catechumenus*, *synaxis*, *etymon*, *phantasma*,

¹⁴⁰ Pri lexikálnej analýze sme pracovali s viacerými slovníkmi. Pri identifikácii neklasických latinských tvarov sme sa popri slovenských štandardných slovníkoch opreli najmä o *Oxford Latin Dictionary* (Glare 1968), prostredníctvom ktorého sme selektovali vybrané lexémy. Na určovanie stredovekých lexém sme primárne využívali slovníky *Lexicon Latinitatis Medii Aevi* (Blaise 1975) a *Glossarium Mediae et Infimae Latinitatis* (Du Cange et alii 1883 – 1887). Množstvo lexikálnych jednotiek, ktoré nachádzame v patristickej literatúre, zachytáva slovník *Lateinisch-Deutsches und Deutsch-Lateinisches Handwörterbuch* (Scheller 1837 – 1838). Slovnou zásobou neolatinizmov disponujú slovníky *Abundantissimum Cornu Copiae Linguae Latinae et Germanicae Selectum* (Kirsch 1774), *Lexicon Latinae Linguae Antibarbarum Quadripartitum* (Nolte 1744), *Antibarbarus der Lateinischen Sprache* (Krebs 1866) a *Lateinisch-Deutsches und Deutsch-Lateinisches Handwörterbuch* (Georges 1853), *Neuestes Lateinisch-Deutsches und Deutsch-Lateinisches Hand-Lexikon* (Schönberger 1842). Pre pojmy späté s cirkevným prostredím nám poslužil *Słownik kościelny łacińsko-polski* (Jougan 1948).

¹⁴¹ *Vestis monasticae species, vulgo Scapulare. [...] vestis, scapulas tantum tegens. Vestis apostolica instar crucis. [...]* (Du Cange et alii 1883 – 1887).

¹⁴² [...] *Abbatibus communitate Archimandrite nominati sunt. [...]* (Basilovits 1802, 24).

¹⁴³ Nachádzame aj varianty *psiatium*, *psyathium* (Du Cange et alii 1883 – 1887).

*ependites acrodrya, barathrum, anathema, psalmodia, hypocrita, colocynthis,*¹⁴⁴ *naphtha, oestrus, obsonium* (gr. ὀψώνιοντο), *clibanus* (gr. κλίβανος),¹⁴⁵ *haeresiar-cha* (gr. αἰρεσιάρχης), etc.¹⁴⁶

III. 2. 4. Zhrnutie

Latinčina bola spočiatku živou súčasťou úradnej komunikácie a predstavovala znak kultúrnosti a vyspelosti, hoci už aj v stredoveku sa vytrácala zo spoločenského života. (Zubko 2017, 47). Asketická tvorba Joannikija Juraja Baziloviča, ktorým nám zanechal v latinskom jazyku, a systematický výskum Bazilovičovej osobnosti a tvorby vytvára nové možnosti výskumu v oblasti slovensko-latinských i slovansko-latinských kultúrnych a duchovných vzťahov. Bazilovičov zámer poskytnúť akúsi predstavu o podstate mníšskeho života pretavil do spisu, ktorý svedčí o tom, že bol skutočným odborníkom s hlbokým záujmom o mníšsku problematiku. Okrem toho chcel predstaviť baziliánsky mníšsky život s jeho jednotlivými prvkami, ktorý pestoval svoju tradíciu na území, kde dominovala latinská tradícia a vzdelanie. Treba dodať, že práve Bazilovič bol prvým autorom, ktorý sa v takej miere a detailne venoval východnému mníšstvu na Slovensku i v celom podkarpatskom prostredí. V doterajšom výskume sa nepodarilo nájsť prameň, ktorý by zodpovedal rozmeru Bazilovičovej systematickej práce.

Pripravované kritické vydanie zmienenej literárnej pamiatky bude tak obsahovať aj jeho paralelný kritický preklad do slovenského jazyka a podrobnú štúdiu vrátane komentárov a kritického zhodnotenia jednotlivých stránok literárneho diela. Tento postup je prínosný i pre súčasníka, ktorý nepozná staré jazyky, kultúrne kontexty, historické, kresťanské ani iné reálie. Veríme, že viacročný systematický výskum prameňa a jeho sprístupnenie vo forme komentovaného prekladu bude využiteľný nielen pre filologické, historické či teologické štúdium, ale zároveň v autenticknej a objektívnej forme dotvorí obraz o slovenskej literárnej kultúre v období 18. a 19. storočia, ktoré bolo pre formovanie národného a jazykového povedomia Slovákov rozhodujúce.

¹⁴⁴ Jedovatá rastlina s guľovitými plodmi a intenzívne horkou chuťou, ktorá sa tradične používa v medicíne. Slúži aj ako okrasná rastlina. [...] „*Quo tempore etiam colocynthide sumpta, erant periclitaturi qui gustarant, ni fuisset jejunatoris prece dissipatum venenum.*“ [...] (Basilovits 1802, 173).

¹⁴⁵ Rímska pec na prípravu chleba. [...] „*Quam illius professionem, ubi Abbas accepit, non cunctatus probare, jubet eum in clibanum, qui coquendis panibus parabatur intrare.*“ [...] „*Quidam jussus ab Abbate, injecit se ad ardentem clibanum, alter ad Crocodilos accessit.*“ [...] (Basilovits 1802, 33 a 56).

¹⁴⁶ V asketickom spise nachádzame i špecifické termíny, ktoré Bazilovič aplikoval pri interpretácii jednotlivých pojmov, e.g. *xerophagia* (gr. ξηροφαγία), *paederastia* (gr. παιδεραστία), *migades* (gr. μυγάδες). Posledný príklad odkazuje na sv. Bazila Veľkého. Ide o mníchov, ktorí viedli zmiešaný život. Okrem kontemplácie sa usilovali aj o aktívnu pomoc blížnym, predovšetkým chudobným.